

Cilt / Volume: 13, Sayı / Issue: 25, Sayfalar / Pages: 283-305

Araştırma Makalesi / Research Article

Received / Alınma: 21.01.2023

Accepted / Kabul: 05.04.2023

ÇALIŞAN YOKSULLARIN SOSYAL DESTEK SİSTEMLERİNİN İNCELENMESİ

Abdulkadir İNAK¹

Bedrettin KESGİN²

Öz

Amaç: Bu çalışmanın amacı, çalışan yoksul katılımcıların formal ve informal kaynakları içeren sosyal destek sistemlerinin incelenmesidir. **Yöntem:** Araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada nitel araştırma desenlerinden olgubilim deseni kullanılmıştır. Araştırmanın evreni Bingöl ilindeki çalışan yoksul bireylerdir. Araştırmada ölçüt örnekleme kullanılmıştır. Araştırma; Bingöl ilinde araştırmacı tarafından belirlenen ölçütleri sağlayan 15 çalışan yoksul bireyin gönüllü katılımıyla yürütülmüştür. Çalışan yoksul olan katılımcıların sosyal destek sistemleri yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılarak analiz edilmiştir. **Bulgular:** Araştırma sorularından elde edilen veriler sosyal destek gereksinimi, güvenli bir liman olarak aile, kentte bir destek aracı olarak köyler, sosyal yardımlara erişim ve din etkenli sosyal destek temaları altında toplanmıştır. **Sonuç:** Katılımcılar; sosyal çevrelerinden (arkadaş, komşu, akraba, aile vb.), kamu ve sivil toplum kurum ve kuruluşlarından, köylerden, inanç ritüellerinden kaynaklı belirli bir ölçüde sosyal destek almaktadır. Fakat küreselleşme, bireyselleşme, sosyal yardımların kapsayıcılığının yeterli olamayışı, kırsal nüfusun giderek azalması, aile kurumunun zayıflaması vb. etkenlerden ötürü katılımcıların söz konusu kaynaklardan elde ettikleri sosyal desteğin karşılaşılan sosyal sorunlardaki tampon işlevi giderek azalmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çalışan Yoksul, Sosyal Destek, Sosyal Hizmet.

Jel Kodları: D63, E24, E26, I31, I32.

¹Dr. Öğr. Üyesi, Siirt Üniversitesi, Eruh Meslek Yüksekokulu, Sosyal Hizmet ve Danışmanlık Bölümü, E-posta: abdulcadir.inak@siirt.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7245-5077.

²Prof. Dr., Yalova Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, E-posta: bedrettink@yalova.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9812-8966.

Atıf/Citation

İnak, A. & Kesgin, B. (2023). Çalışan yoksulların sosyal destek sistemlerinin incelenmesi. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(25), 283-305.

INVESTIGATION OF THE SOCIAL SUPPORT SYSTEMS OF THE WORKING POOR

Abstract

Purpose: The aim of this study is to examine the social support systems of the working poor participants, including formal and informal resources. **Method:** Qualitative research method was used in the study. Phenomenology design, one of the qualitative research designs, was used in the research. The population of the research is the working poor individuals in the province of Bingöl. Criterion sampling was used in the study. Research; It was carried out with the voluntary participation of 15 working poor individuals who met the criteria determined by the researcher in the province of Bingöl. The social support systems of the working poor participants were analyzed using semi-structured interview technique. **Findings:** The data obtained from the research questions were gathered under the themes of need for social support, family as a safe harbor, villages as a support tool in the city, access to social assistance and religion-driven social support. **Conclusion:** Participants; It receives a certain amount of social support from its social circles (friends, neighbors, relatives, family, etc.), public and non-governmental institutions and organizations, villages, and religious rituals. However, globalization, individualization, the inadequacy of social assistance, the gradual decrease in the rural population, the weakening of the family institution, etc. Due to these factors, the buffer function of the social support obtained by the participants from these sources is gradually decreasing.

Keywords: Working Poor, Social Support, Social Work.

Jel Codes: D63, E24, E26, I31, I32.

1. GİRİŞ

Yoksulluk küresel anlamda önleme ve çözüm stratejileri oluşturulmaya çalışılan bir sosyal sorundur. Yoksulluğun bir sosyal sorun olarak tanımlanma süreci sanayi devriminin beraberinde getirdiği toplumsal alanda deneyimlenen yaşlı bakımı, engellilik, çocuk işçiliği, korunma ihtiyacı olan çocuk vb. sorunların ortaya çıkışı ile ilişkilendirilebilir. Sanayi devrimi süreci “tehlikeli sınıf, lümpenproleter, sınıf-altı kesim, sosyal parazitler, kenardakiler” gibi dışlayıcı bir terminoloji ortaya çıkarmıştır (Keyder ve Buğra, 2003, s. 20). Yoksulluk, bireylerin sosyal hayata katılımlarını kısıtlarken bir yandan da bireylerde güçsüzlük hissiyatına sebep olmaktadır. Yoksulluğun önlenmesi; sanayi devrimi öncesi hayırseverlik kurumlarına, aile, akrabalık bağlarına atfedilmiş bir görevken sanayi devrimi sonrası gelişen sosyal devlet anlayışıyla devlet odaklı bir görev olarak belirlenmiştir. Devletlerin ve küresel insani ve iktisadi organizasyonların yoksulluğa dair yaklaşımları çoğu zaman göstergelerle belirlenmiş maddi verilerle hesaplanabilen yaklaşımlardır. Küreselleşme sürecinde yoksulluğun derinleşerek karşımıza çıkması salt maddi verilerle hesaplanan yoksulluk yaklaşımında değişimler gerçekleştirmiştir. Uzun bir süre sadece mutlak yoksulluk tanımlaması üzerinden gidilen yoksulluk tanımlamalarına; insani yoksulluk, yeni yoksulluk, nöbetleşe yoksulluk, kent yoksulluğu, kır yoksulluğu, görelî yoksulluk vb. tanımlamaları eklenmiştir. Bu araştırmada yeni yoksulluk türlerinden çalışan yoksulluğu ve sosyal destek sistemi kavramları ele alınmıştır.

Herkes için hem hak hem de ödev olan çalışma hakkı, yoksullukla birleşince yeni yoksulluk türlerinden çalışan yoksulluğu kavramını ortaya çıkarmaktadır (Kaboğlu, 1999, s. 288). Çalışma ve yoksulluk kavramlarını birleştiren temel etken; küreselleşme ve sermaye ilişkileridir. Bireyleri çalışma eylemini yerine getirmelerine rağmen yoksulluğa sürükleyen etkenlerden bir diğeri de gelir dağılımının dengesizliğidir. Bireylerin çalışma eyleminde bulunmaları, temel insani ihtiyaçlarını karşılamakta yetmeyebilmektedir. Çalışan yoksulluğu; çalışma eylemini gerçekleştiren bireylerin tüketebilecekleri net gelir açısından yoksulluk durumunda bulunmasıdır (Eurofound, 2013). Eurostat (2021) yılın yarısından fazla süreçte çalışma eyleminde buldukları halde ulusal hane medyan gelirinin %60'ının altında gelir durumuna sahip olan bireyleri çalışan yoksul olarak tanımlamaktadır.

Çalışan yoksulluğuna dair resmi tanımlamalara bazı ülkelerde karşılaşmak mümkündür. ABD Çalışma İstatistikleri Bürosu (BLS) çalışan yoksul tanımlamasında asgari 27 hafta aktif iş gücüne katılım şartı kullanmaktadır. Fransız İstatistik ve Ekonomi Enstitüsü (INSEE) ise en az bir ay aktif iş gücüne katılım şartı getirmiştir (Eurofound, 2010). Türkiye'de çalışan yoksulluğuna dair resmi bir tanımlama bulunmamaktadır. Türkiye'de çalıştıkları halde ulusal hane medyan gelirinin %60'ının altında gelir durumuna sahip olanları çalışan yoksul olarak tanımlamak mümkündür. TÜİK verileri kapsamında çalışan yoksul profilini; yabancı kaçak çalışanlar, çalışan sayısı düşük olan işletmelerde çalışanlar, tarım ve inşaat sektöründe çalışanlar, sosyal güvencesi olmayan çalışanlar, yevmiyeli kendi hesabına çalışanlar, geniş ailelerde yaşayanlar, ücretsiz aile işçileri oluşturmaktadır (Gündoğan, 2007, s. 99). Türkiye'de net asgari ücretli çalışanları ve emekli aylığı asgari ücret düzeyinde ya da altında olan emeklileri de çalışan yoksul olarak tanımlanmak mümkündür (Erdoğan ve Kutlu, 2014, s. 96).

Çalışan yoksulların toplumsal hayatta birçok sorunla karşılaşması muhtemeldir. Bu bireylerin karşılaşılan sorunlarla mücadelede etkin olarak kullanılan araç sosyal destek ve sermayeleridir. Sosyal destek kavramı, 1970'lerde literatürde yer almaya başlamıştır. Cassel (1976) çalışmasında, bireylerin stresle baş etmesinde ve deneyimlediği olumsuz yaşam olaylarında sosyal destek ve sosyal çevrenin olumlu katkılarına vurgu yapmıştır. Abay Alyüz (2020, s.115) sosyal desteği; bireylerin deneyimlemiş oldukları bir sosyal sorunda ve genel iyilik halinin artırılmasında sosyal çevrelerinden sağladıkları bilgi desteği, araçsal-maddi yardımlar ve duygusal destek olarak tanımlamıştır. Literatürde sosyal destek kavramının birçok tanımına rastlamak mümkündür. Sosyal destek kapsamı geniş bir kavramdır. Sosyal destek kavramına dair tanımlamalarda bilgi, araçsal ve duygusal olmak üzere üç boyuta vurgu yapılmaktadır (Unger ve Powell, 1980; Kaufmann, 1989; Erlemeier, 1995). Bireyler gereksinim duydukları

sosyal desteği çoğu zaman sahip oldukları sosyal destek mekanizmalarından ve sosyal ağlardan sağlamaktadır. Bireyin çevresinde iletişim kurdukları diğer bireyler sosyal ağı nitelemektedir. İletişim halinde oldukları bireylerden kendilerine sosyal destek sağlayan bireyler ise sosyal destek mekanizmalarını nitelemektedir (Abay Alyüz, 2020, s.118). Sosyal desteğin informal ve formal destek kaynakları bulunmaktadır. Bireye herhangi bir şekilde katkı sağlayan-destek olan bireyler ve yakın ilişkide bulunan bireyler informal destek kaynaklarıdır. Formal destek kaynakları ise; sivil toplum kuruluşları, gönüllü kuruluşlar, resmi kuruluş ve kurumlar tarafından sağlanan desteklerdir (Duyan, 2001). Sosyal desteğin yakınlık, sevilme, sorunu paylaşma, güven duyma vb. genel iyilik halini artırıcı psikolojik formları ve bakım, ev işlerinde yardım, maddi destek sağlama, borç vb. somut yardımları bulunmaktadır (Abay Alyüz, 2019, s. 962).

Çalışan yoksulluğu ve sosyal destek kavramları literatürde yeni yeni ele alınmaya başlanmış kavramlardır. Çalışan yoksulların sosyal destek sağladıkları formal ve informal kaynaklara yakın çevreleri olan arkadaş, komşu, akrabalar, aile, sivil toplum kuruluşları, kamu kurum-kuruluşları, köyler örnek verilebilir. Çalışan yoksulların karşılaştıkları sorunlarla baş etmesinde söz konusu sosyal destek kaynaklarından elde ettikleri sosyal desteğin önemi büyüktür. Bu doğrultuda çalışmanın amacı; çalışan yoksul bireylerin formal ve informal kaynakları içeren sosyal destek sistemlerinin incelenmesidir.

Araştırmanın amacı kapsamında aşağıda belirtilen araştırma sorularına cevap aranılmıştır:

1. Çalışan yoksullar komşu, arkadaş, akraba vb. sosyal çevrelerinden nitelikli ve verimli sosyal destek almakta mıdır?
2. Çalışan yoksullar için aile kurumunun hali hazırda informal sosyal güvence işlevi devam etmekte midir?
3. Kent merkezinde yaşamlarını devam ettiren çalışan yoksullar için köyler birer sosyal destek işlevi görmekte midir?
4. Çalışan yoksullar kamu ve özel sektör tarafından sağlanan nitelikli ve verimli sosyal yardımlara ulaşabilmekte midir?
5. Çalışan yoksullar dini etkenli sosyal desteğe erişebilmekte midir?
6. Çalışan yoksulların dini etkenli sosyal desteğe erişimleri nasıldır?

2. YÖNTEM

Araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma yöntemlerinde ulaşılan veriler araştırmacıların; araştırılan konuya dair bireylerin toplumsal olay ve olguları nasıl yorumladıklarına, dünyayı nasıl anlamlandırdıklarına, yorumladıklarına ve deneyimlediklerine yönelik veri sunarak bütüncül bir bakış açısıyla anlamalarına imkân sağlamaktadır (Gönç Şavran, 2012, s. 69). Araştırmada çalışan yoksul olan bireylerin sosyal destek sistemlerine dair yorumlamaları, anlamlandırmaları ve deneyimlerine yer verilmiştir. Bu bakımdan araştırmada nitel araştırma desenlerinden olgubilim deseni kullanılmıştır.

2.1. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırmanın evreni Bingöl ilindeki çalışan yoksul bireylerdir. Bilimsel araştırmalarda evrenin tamamına ulaşmak güç olduğundan evreni temsil kabiliyeti bulunan örneklem seçimleri gerçekleşmektedir. Bu çalışmada örneklem için seçilmiş ölçütleri taşıyan birimlerin örnekleme dâhil edildiği seçili örnekleme türü olan ölçüt örnekleme (Büyüköztürk vd., 2015, s. 91) kullanılmıştır. Araştırma; Bingöl ilinde aşağıda yer verilen ölçütleri sağlayan 15 çalışan yoksul bireyin gönüllü katılımıyla yürütülmüştür. Söz konusu ölçütler aşağıda yer almaktadır:

- Çalışan yoksul olup kira ödeyenler,
- Çalışan yoksul olup oturdukları hanede gelir sağlayıcı başka bir birey bulunmayanlar,
- Çalışan yoksul olup herhangi bir ek geliri bulunmayanlar.

Tablo 1. Katılımcıların Sosyo-Demografik Verileri

Katılımcı No	Cinsiyet	Yaş	Medeni Durum	Çalışılan Sektör	Meslek	Eğitim Durumu	Çocuk Sayısı	Gelir
1	Erkek	37	Evli	Enformel/ Sigortasız	Garson	Ortaöğretim	3	3.000 TL
2	Erkek	32	Evli	Formel/ Sigortalı	Tezgâhtar	Ön Lisans	2	3.500 TL
3	Kadın	39	Dul	Formel/ Sigortalı	Üretim Elamanı	Ortaöğretim	2	3.500 TL
4	Erkek	40	Evli	Enformel/ Sigortasız	Beden İşçisi	Ortaöğretim	4	2.250 TL
5	Erkek	30	Evli	Formel/ Sigortalı	Tezgâhtar	Lisans	2	3.500 TL
6	Kadın	34	Evli	Formel/ Sigortalı	Tezgâhtar	Lise	2	3.500 TL
7	Erkek	37	Evli	Enformel/ Sigortasız	Serbest Meslek	Lise	2	2.750 TL
8	Erkek	40	Evli	Formel/ Sigortalı	Teknik Elaman	Lise	2	3.500 TL
9	Erkek	37	Evli	Enformel/ Sigortasız	Beden İşçisi	Lise	2	2.750 TL
10	Erkek	32	Evli	Formel/ Sigortalı	Garson	Lise	2	Asgari Ücret

11	Erkek	34	Evli	Formel/ Sigortalı	Teknik Elaman	Lisans	2	Asgari Ücret
12	Erkek	37	Evli	Enformel/ Sigortasız	Garson	Lise	2	3.200 TL
13	Erkek	36	Evli	Enformel/ Sektör	Garson	Lise	2	3.300 TL
14	Kadın	39	Evli	Formel/ Sektör	Üretim Elamanı	Lise	3	3.250 TL
15	Erkek	50	Evli	Enformel/ Sektör	Beden İşçisi	Ortaöğretim	5	2.750 TL

2.2. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu çalışma, kendine özgün bir takım sınırlılıkları içermektedir.

- Ölçüt örneklem seçimi yapıldığı için katılımcıların belli kriterlere sahip çalışan yoksullarla sınırlandırılması,
- Bingöl iliyle sınırlandırılması,
- Çalışmaya konu olan ilde, iş piyasasına katılımın kadınlarda erkeklere oranla daha düşük olması

Çalışmanın başlıca sınırlılıklarını oluşturmaktadır.

2.3. Araştırmanın Veri Oluşturma Süreci

Çalışan yoksul olan katılımcıların sosyal destek sistemleri, yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırmada genel itibariyle açık uçlu sorularla çalışma kapsamında belirlenen temalara yönelik sorular kullanılmıştır. Araştırma adına Yalova Üniversitesi İnsan Araştırmaları Etik Kurulu Başkanlığı'ndan 24.11.2021 tarih ve 2021/138 sayılı etik kurul izni alınmıştır. Etik kurul izni alındıktan sonra araştırmanın nitel verileri, Aralık 2021-Ocak 2022 tarihleri arasında toplanmıştır.

2.4. Araştırmanın Veri Analizi

Araştırmada nitel veriler, analiz için katılımcıların isim kodlamaları araştırmacı tarafından belirlenerek katılımcı beyanları analiz edilmiştir. Katılımcıların beyanları araştırmacı tarafından oluşturulan temalarda nitel verilere yerleştirilmiştir. Araştırma kapsamında elde edilen verilerin analizlerinin güvenilirliğinin artırılması bağlamında, tüm mülakatlar yazıya aktarılmıştır. Mülakat yoluyla elde edilen veriler, katılımcıların beyanlarına müdahale edilmeden beyan ettiği gibi aktarılmıştır.

3. BULGULAR

Araştırmaya katılım sağlayan 15 katılımcıya dair sosyo-demografik verilere Tablo 1’de yer verilmiştir. Katılımcıların gizliliğinin sağlanması adına katılımcılar sırasıyla “K1, K2,K3, K4 ...” şeklinde kodlanmıştır.

Araştırma sorularından elde edilen veriler sosyal destek gereksinimi, güvenli bir liman olarak aile, kentte bir destek aracı olarak köyler, sosyal yardımlara erişim ve din etkenli sosyal destek temaları altında toplanmıştır.

3.1. Sosyal Destek Gereksinimi

Katılımcıların sosyal destek gereksinimlerini ortaya çıkarabilmek için yapılan görüşmelerde katılımcılara sorular yöneltilmiştir. Çevredeki sosyal destek kaynaklarının etkin ve verimli kullanılması, karşılaşılan sorunların çözümünde önemlidir. Araştırmada katılımcıların sosyal desteğe gereksinim duyma, gereksinimin türü, miktarı ve süresi gibi konular ele alınmıştır. Çevredeki aile, akraba, komşu, arkadaş vb. kişilerden sosyal destek aldığını beyan eden katılımcılar bulunmaktadır. Araştırmada sosyal destek aldıklarını beyan eden katılımcıların ifadeleri şu şekildedir:

“Ailemin ihtiyaçlarını karşılamada çoğu zaman tek başıma yetemeyebiliyorum. Gerek kendi ailemin gerekse rahmetli eşimin ailesinin maddi durumu da o kadar iyi değildir. Sağ olsunlar bekâr, öğretmen bir kız kardeşim ve rahmetli eşimin abisi ara ara maddi destek veriyorlar.” (K3).

“Almıyorum desem yalandır. Destek verenler de birisi ailem sağ olsun diğeri uzun zamandır aynı yerde yaşadığım komşular. İki kardeşim çoğu zaman yardım eder. Bakma ha yaşları benden küçüktür ama baba nasılsa öyle. Birçok eksliğime koşmuşlar. Komşular desen 20 yıldır dip dibe yaşadıklarım. Kötü günümde eksik olmamışlar.” (K4).

“Eşimin ailesinin de benim ailemin de durumu pek var sayılmaz. Ama yine de şükür iyi ki varlar. Parasal konularda elden gelenleri pek yok ama manen deseniz hep yanımızdalar. Çalışıyorum ben. Çocuklarıma sağ olsun kız kardeşim bakıyor. Bazen sıkışınca eşim arkadaşlarından borç alır. Onlar da sağ olsunlar.” (K6).

“Evet, biraz önce bahsettiğim gibi doğalgaz faturası hususunda babamdan destek almıştım. Yani daha önce söylediğim gibi ailemden hem nakit ihtiyacı hem de gıda

ihtiyacı olarak alıyorum, almak zorundayım. Ancak arkadaşlarımdan aldığım nakit de dediğim gibi aldığım kredi kartların ödemeleri için alıyorum yani.” (K11).

Katılımcıların karşılaştıkları maddi ve manevi sorunlar karşısında çevrelerindeki enformel dayanışma ağlarını aktif bir şekilde kullandıkları yukarıda yer verilen ifadelerden tespit edilmektedir. Aile üyelerinden gelir getirici konumunda bulunan birinin kaybı ailenin sosyal destek ihtiyacını etkileyebilmektedir. Katılımcılardan K3'ün beyanlarında bu durum gözlemlenebilmektedir. Aile üyesinin kaybı kendisinin ve ailesinin sosyal destek gereksinimini artırmaktayken enformel dayanışma ağı olan aile bu gereksinimi karşılamakta aktif rol oynamaktadır. Katılımcılar sadece parasal ihtiyaçlar hususunda değil aynı zamanda manevi gereksinimlerini de sosyal destek sağlayan aile, komşu, arkadaş vb. enformel dayanışma ağlarından sağlamaktadırlar. Katılımcılar ebeveynlerin iş hayatına dâhil olmasından ötürü çocuk bakımı hususunda destek aldıklarını ifade etmeleri bunlara örneklerden biridir.

Çalışma eyleminde bulunduğundan ötürü gereksinim duyduğu sosyal desteği çevrelerinden yeterli oranda alamayan ya da talep etmekte kararsız kalan katılımcılar da bulunmaktadır. Çevrelerinden yeterli sosyal desteği bulamayan katılımcılar gelecek beklentisi olarak tanımladıkları, kendilerine bir şekilde aktarılan ve muhtemelen onların da kendinden sonraki nesillere bırakmayı planladıkları taşınmazları (arazi, ev vb.) satıp karşılaştıkları sağlık, eğitim vb. ihtiyaçların karşılanmasında kullanabilmektedir. Katılımcının aşağıdaki beyanı bunu doğrular niteliktedir.

“Şöyle yani hastaneye gittiğimde ani ihtiyaç oluyor istiyorum. Mesela bu sene çok sıkıştım, bir tarlamı sattım. Böyle çok acil lazım oldu. Yoksa masraflarımı karşılayamazdım. Mesela ben özel bir hastaneye gittiğimde ya da büyük bir eğitim araştırma hastanesine gittiğimde çok para gidiyor. Ailemden böyle destek istemeye utanıyorum çünkü diyecekler ki sen nasıl olsa çalışıyorsun.” (K15).

Araştırmaya katılan katılımcılardan sosyal destek sistemi yetersiz olan katılımcılar da bulunmaktadır. Günümüzde artan bireysellik anlayışı ve sosyal dayanışma ağlarının gittikçe zarar görmesi bu durumun oluşmasına zemin hazırladığı belirtilebilir. Bireylerin olası iktisadi olumsuz durumlarda (ekonomik kriz, işsizlik vb.) sığınabilecekleri korunaklı yerler olarak tanımladıkları aile, komşu vb. mevziler küreselleşme ile beraber yapı bozumuna uğramaktadır. Katılımcılar ifadelerinde bu korunaklı mevzilerin eskisi gibi işlevsel olmadığını belirtmiştir.

Sosyal destek gereksinimine ihtiyacı olup çevreden bu gereksinimin karşılanması konusunda yeterli desteği bulamayan katılımcılar daha çok nakit konularında banka hizmetlerine (kredi kartı, kredi vb.) başvurmaktadır. Katılımcıların bu hususlarda beyanları şu şekildedir:

“Söylediğim gibi bir gelirim var fakat bu gelikle yettirmek için çoğu zaman. Yettirmek için el mahkûm tabi ailemizden, yakın çevremizden, eşten dosttan destek talep ediyoruz. Ha ama desen ki bu destek geliyor mu? Artık o da fazla gelmiyor. Herkes kendi derdine düşmüş ben nasıl sürekli kapısını çalayım insanların...” (K1).

“Valla arada nadir de olsa ailem yardım etse ediyor. Onun dışında ailem de dâhil herkes kendini çevirmenin peşinde. Ben de artık kimseye gidip kapı çalmıyorum, bankanın verdiği eksiyi, kredi kartını benimmiş gibi kullanıyorum. Tabi sonra bakıyorum benim değilmiş o başka bir şey. O yüzden yeri gelmiş en iyi, yeri gelmiş en kötü dostum banka olmuş.” (K5).

“İstiyoruz fakat kimsede verebilecek bir maddi kaynak olmadığı için kimse vermiyor. Herkes geçim sıkıntısı yaşıyor çünkü.” (K8).

“Yok. Hep kendimizden. Yani kimse yok diye istemem fazla.” (K7).

Katılımcıların sosyal destek gereksinimlerinin hangi konularda oluştuğu da önem arz etmektedir. Katılımcıların ifadelerinden daha çok nakdi, gıda, manevi, çocuk bakımı vb. konularda çevrelerinden sosyal destek aldıkları görülmüştür. Bu hususta katılımcıların ifadeleri şu şekildedir:

“Çalıştığım için ben en çok çocuklarımla hususunda destek alıyorum. Sağ olsun kız kardeşim ben evde yokken onlara bakıyor.” (K6).

“En çok para. Ama yeri gelmiş bakliyat olmuş, yeri gelmiş elbise olmuş...” (K4).

“Evet, çoğunlukla manevidir ama maddi destekte alıyorum tabi ki.” (K11).

Katılımcılara çevrelerinden nakit ihtiyaçlarından dolayı sosyal destek gereksinimlerini ne sıklıkla talep ettiğini tespit etmek için sorular yöneltilmiştir. Katılımcıların beyanları şu şekildedir:

“Yettirmek için eskiden çok isterdim. Ama baktım ki herkes kendi derdinde dedim artık isteme...” (K1).

“İki kardeşim baba nasılsa öyle olmuş bana. Çok şükür durumları az çok iyidir. Ne zaman desem baksam odur yanımdalar...” (K4).

“Ayda bir olur ne bileyim yani ufak tefek çocuğun masrafı olur yani hiçbir şekilde kendini kalkındıramıyorsun. Bu dönemin hayat şartı zor.” (K10).

“Mecbur zorda kalınca mecbur bulunuyorsunuz. Ayda 1,2 bulur. O ayda yaşadığım maddi zorluğa göre değişiyor.” (K12).

“Döneme göre değişiyor. Kış ayları faturalar daha bir zorluyor. Bu dönemlerde ayda en az 1 defa ailemden yardım istiyorum.” (K13).

Katılımcıların ifadeleri ve yerel gözlemlerde sosyal destek gereksinimlerini; içinde bulunan dönemin ekonomik şartları, alım gücü, mevsim şartları (özellikle kış ayları), hastalık, aktif eğitim-öğretim dönemleri, çocuk bakımı, kayıplar, engellilik, emek-ücret karşılığının yetersizliği vb. ikincil mağduriyetlerin etkilediği gözlemlenmiştir. Kendileri için gerekli sosyal desteğe ulaşabilen katılımcılar, ortalama ayda bir ya da iki defa çevrelerinden nakdi destek aldıklarını ifade etmişlerdir. Katılımcılar çalışan yoksul olduklarından ötürü talep edilen sosyal destek gereksinimleri genellikle parasal konulardır. Fakat daha önce de belirtildiği üzere katılımcıların gıda, manevi, çocuk bakımı vb. konularda da çevrelerinden sosyal destek aldıkları tespit edilmiştir.

3.2. Güvenli Bir Liman Olarak Aile

Çalışan yoksulluğu fenomenine karşı bir sosyal dayanışma tampon kurumu olan ailenin, bireylerin yoksulluktan bir çıkış olarak görünen çalışma eyleminde bulunmalarına rağmen yoksulluk riskini azaltmaya yönelik bir kale işlevi olduğu söylenebilir. Söz konusu bu durumla ilgili katılımcıların görüşlerinin alınması amacıyla katılımcılara sorular yöneltilmiştir. Katılımcılardan bazıları ailenin hâlen zor zamanlarda sığınabilecek güvenli bir liman olduğuna dair görüşlerini belirtmiştir.

“Bence aile, kesinlikle sığınabileceğimiz bir liman. Kendimde bunu yaşıyorum. Birçok sıkıntıda yanımda olan hep ailem vardı...” (K2).

“E tabi ki ailedir ne olacak. Başka bir şey yok ki. Aile olmasa dışardayız.” (K7).

“Ailem olmasa zor yani. Şuan benim için ailem zor zamanlarda güvenli bir limandır. Allah razı olsun onlardan. Ne zaman dara düşsem bakmışım ailem hep arkamda.” (K13).

Katılımcı 8 *“Konuşmanın başında belirttiğim gibi her şeyin başı paradır. Maddiyat boyutu herkesi etkiliyor. Ben aileme sığınsam param yok. Onlarda da olmadığı için onlarda beni*

istememez.” ifadeleriyle ailenin zor günlerde sığınılabilir bir liman işlevini yitirdiğini beyan etmiştir. Bu işlevin ortadan kalkmasında ekonomik şartların etkili olduğunu belirtmiştir.

Araştırmaya katılan bazı katılımcılar ise ailenin zor zamanlarda sığınılabilir güvenli bir liman olduğu konusunda tereddütleri bulunmaktadır. Katılımcıların günümüz şartlarında ailenin enformel sosyal güvence işlevini eskisi gibi yerine getirmediğine dair ifadeleri bulunmaktadır. Bu ifadelere örnek vermek gerekirse;

“Aile bizde çok şey ifade eder. Gözümü orda açmışım yani. Daha ne olsun. Bana da sağ olsunlar ellerinden geldikleri kadar yardım ederler. Ama artık öyle bir zamana gelmişiz ki herkes kendi için yaşıyor. Kim kime yetecek bu devirde...” (K5).

“Yani devam ediyor şuanda ama eskisi gibi değil onlarda geçinemiyor, onlarda her şeyden kendilerini kısıtlıyor.” (K10).

“Öyle şimdiye kadar söylediklerim ailenin bir liman olduğunun kanıtı. Şöyle bir durum var yalnız benim ailemin imkânı var ki destek olabiliyor ama birçok ailede destek olmak istemesine karşılık imkânları el vermediği için olamayabiliyor.” (K11).

“Zaten ben aileye güveniyorum ama şuan öyle bir zorluk var ki herkes kendi başının çaresine bakmakla mükellef.” (K15).

Özellikle muhafazakâr yaklaşım, yoksullukla mücadelede aile kurumunun işlevine önemli atıflarda bulunmuştur. Muhafazakâr yaklaşım, yoksulluk sorunsalının çözümünde aile kurumu, akrabalık bağları, komşuluk, sivil toplum kuruluşları, hayırseverlik girişimlerinin kilit roller üstlenmesi gerektiğine vurgu yapmaktadır. Bireyler, yalnız başlarına üstesinden gelmekte zorlandıkları sosyal sorunlarla karşılaşabilmektedir. Bu karşılaşılan sorunların çözümünde muhafazakâr yaklaşımın da benimsediği üzere ailenin etkin bir işlevi bulunabilmektedir. Fakat ailenin zor zamanlarda sığınılabilir güvenli bir liman olma işlevinin hâlihazırda devam etme durumu hususunda unutulmaması gereken nokta ise çalışan yoksul bireylerin sığındıkları kale olan ailenin gerek yapısal olarak gerek görüntüsel olarak çağımızdaki küreselleşme ve modernitenin getirdiği değişim ve dönüşüme karşı surlarında gedikler açıldığıdır.

3.3. Kentte Bir Destek Aracı Olarak Köyler

Ülkemizde köylerin kentte yaşayan bireylere kırsal alanda üretilen ürünler (hayvansal, bitkisel) ve arazilerin tarım amaçlı kullanımına tahsis yoluyla ek gelir sağlama işlevi uzun zamandır görülmektedir. Köylerin bu mevcut işlevi; muhafazakâr yaklaşımın devletin yoksulluğa müdahale alanının minimize edilmesi bağlamında öne sürdüğü argümanlardan biridir. Fakat

artan kentleşme ve beraberinde kırsal nüfusun azalması akıllarda bu işlevin yitirilmesi sorusunu da beraber getirmektedir. Araştırmada bu konuda katılımcılara sorular yöneltilmiştir. Katılımcıların büyük bir çoğunluğu; artan şehirleşme oranı ile köy nüfusunun azalması, kırsal nüfusun üretimdeki payının zaman içinde azalması, modernleşmenin bireyselliğe etkisi, sosyal dayanışma ağlarının zayıflaması, köydeki iş gücünün kentlerdeki iş gücü piyasasına dâhil olması, kentleşme kültürünün varlığı vb. sebeplerle köyün kentte bir destek aracı olma işlevini kaybetmeye başladığını belirtmiştir. Bu konuda katılımcıların ifadeleri şu şekildedir:

“Şimdi bizim köyde ufakta olsa dededen kalma bir arazimiz var. Ama bizim köyden kente göçüşümüz baya zaman evvel olmuş. Başlarda biz daha çocukken köyden bizim eve peyniridir, yumurtasıdır, çökeleğidir, sebzesidir gelirdi. Ama ne zamanki köydeki akrabalarımız da kente göçmeye başladı bahsettiğim şeyler de bizim eve gelmemeye başladı. İnsanlar artık köyde bir şeyler ekip biçmek yerine şehre gelip ya benim gibi garsonluk yapıyor ya da inşaatlarda çalışmaya başlıyor. Köyle de bağı ancak bayramdan bayrama gitmekle kalıyor. Eskiden dediğiniz gibi köyün bize katkısı oluyordu inkâr edemem. Ama artık olmuyor...” (K1).

“Eskiden köye gittiğimiz zamanları hatırlıyorum. Şimdiki gibi nüfus azalmamıştı tabii. Herkes bir şeyler ekip biçiyordu, hayvan bakıyordu. Şimdi bazen eskisi gibi olmasa da arada gidiyoruz köye. Eskisi gibi değil. Çoğunluk şehirlere yerleşti. Eken biçeni, hayvan bakanı azaldı. Olan da sadece köyde yaşayanlar. Şehirde yaşayanlar köyleri unutmaya başlayınca, köydekiler de şehirdekileri unutmaya başladılar.” (K3).

“Bence o devir eskisi gibi değil. Şimdi bakma bu hastalıkta millet biraz köye kaçtı ama köyde yaşayanlar azalmış yani. Çoğu gelmiş merkeze. Benim sülalemin çoğu zamanında köydeydi. Aha şimdi hepsi merkezde. Arazi desen yok mu var. Ama kimse gidip ekip biçme derdinde değil. Bizim için tatil yeri olmuş köyler.” (K5).

“Çevremde köyden destek alan pek kimse yok. Zaten çoğu kişi şehirlere yerleşmiş. Arada köyelerine gidip gelirler. Köyde kalanlar da kendilerine yetmeye çalışıyor” (K14).

Katılımcıların neredeyse yarısı, köylerin kentlerde sosyal destek işlevini yitirmesini yukarıda yer verilen ifadelerde olduğu üzere kırsal alanlardan kentsel alanlara doğru gerçekleşen yoğun göçlere bağlamaktadır. Katılımcıların ifadelerinin yanı sıra araştırma dâhilinde yapılan yerel gözlemlerde de yerleşik nüfusun çoğunluğu şehir merkezi sayılacak kent ve ilçe merkezlerine doğru yoğunlaştığının gözlemlenmesi ifadeleri doğrular niteliktedir. Sanayileşme sürecinin

küreselleşme ile beraber hat safhalara çıktığı düşünüldüğünde iş gücü arz-talebinin çoğunluğu artan kentleşme hızıyla kentlere doğru kaymıştır. Kas gücüne dayalı tarım ve hayvancılık sektörünün hali hazırda gelişmekte olan ülkelerde önemli bir yere sahip olduğu düşünüldüğünde, söz konusu sektörde yer alan kas gücünün kentin daha cazip fakat bir o kadar da iktisadi sömürücülüğü yüksek olan iş gücü piyasasına katılımın zaman içerisinde artması köylerden şehirlere doğru yoğun göç dalgalarının ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Katılımcı 2'nin söz konusu göç süreciyle ilgili *“Benim ailem bundan 45 yıl evvel köyden şehir göçmüş. Göçtükten sonra zaman içerisinde köyle fazla bir bağımız kalmadı. Bayramdan bayrama büyüklerimiz gitse biz de gidiyoruz. Çevremden ve kendimden gördüğüm kadarıyla insanların köyden göç sonrası zamanla köyle bağları zayıflıyor. Şehre alışınca insan köyle de bağı kopuyor...”* ifadeleri; kırsal alandan kentsel alana göç eden bireylerde kentleşme kültürüyle köylerle bağın zayıfladığına işaret etmektedir.

“Eskisi gibi değil. Şimdi ben markette çalışıyorum. Köydekiler neredeyse gelip bütün alışverişini şehirde yapıyorlar. Eskisi gibi hayvan bakayım, tarlamı ekeyim devri pek yok.” (K6).

“Şuanda devam etmiyor bence. Bunun nedeni çiftçilerin kendini kurtaramıyor olması yani hayatları artık zor sonuçta giderleri falan arttı hani kimse yapma zorunluluğunda bulunmuyor artık.” (K8).

“Kesinlikle hayır. Köyden kente göçün çok fazla olduğu hepimizin bildiği bir gerçek. Hatta yakın zamanda bir örnek ile karşılaşmıştım. Şehir merkezinde Bingöl merkezde tanıdığımız bir arkadaşımız yoğurt aldı ve bunu köye göndereceğini söyledi. Yani daha önce yoğurttu, yumurtaydı köyden gelirdi. Ama son zamanlarda köylü kesinlikle bambaşka bir hal aldı ve hayvancılık çiftçilik baya yetersiz.” (K11).

Yukarıda beyanlarına yer verilen katılımcılar, köylerin kentlerde sosyal destek işlevini yavaştan yitiriyor olmasına; kırsal alanlarda azalan üretim hareketinin ve artan tarım-hayvancılık maliyetlerinin kırsal alanlarda yaşayan üretici konumundaki bireylerin etkinliğinde olumsuz yer edinmesinin sebep olduğunu düşünmektedir.

3.4. Sosyal Yardımlara Erişim

Katılımcılara *“Herhangi bir kurum ya da kuruluştan aldığımız yardımlar nelerdir?”* sorusu yöneltilmiştir. Katılımcıların ulaşabildikleri sosyal yardımlar, bu sosyal yardımların türleri, sosyal yardımlara erişimin önündeki engeller vb. konulara katılımcıların beyanlarında yer

verilmiştir. Katılımcıların ulaşabildikleri sosyal yardımlara yönelik katılımcı beyanları şu şekildedir:

“Sigortasız çalışmamın tek yararı bu konuda olsa gerek. Eşim devletten, sosyal yardımlaşma vakfından çocuk yardımı mı ne alıyor herhalde.” (K1).

“Şimdi yalan olmasın hem devletten hem de derneklerden yardım alıyoruz yani. Bu yardımların da bize bir katkısı vardır.” (K4).

“Arada İHH’dan (İnsani Yardım Vakfı) sağ olsunlar gıda yardımı veriyorlar. Onun dışında bir şey yok.” (K6).

“Sosyal yardımlaşmadan çocuk parası, elektrikte indirim alıyorum. Yeşil kart var başkada bir şey yok.” (K9).

“İki çocuğun çocuk parasını alıyoruz. Elektrik indiriminden yararlanıyoruz. O da belli bir kotayı geçmese. Başka da bir şey yoktur.” (K13).

Kamu ya da sivil toplum kuruluşlarınca sunulan sosyal yardımlardan yararlanan katılımcıların yukarıdaki beyanlarında bu hizmetlerin; şartlı nakit yardımlarından çocuk yardımı, gıda yardımı, elektrik faturası indirimi, engelli yardımları vb. hizmetler olduğu anlaşılmaktadır. Katılımcılar arasında kamu tarafından sağlanan sosyal yardımlardan yararlananlar enformel sektörde güvencesiz olarak çalışanlardır.

Katılımcıların kamu kurum ve kuruluşlarınca sunulan sosyal yardımlara erişimlerinde önemli engellerden biri değinildiği üzere çalışma hayatında sosyal sigorta kayıtlı olarak bulunmalarıdır. Katılımcıların bu hususta beyanlarına aşağıda yer verilmiştir.

“Sigortam var diye yardım başvurusu da yapsam kolay kolay çıkmıyor.” (K2).

“Daha evvel sigortasız çalışırken sosyal hizmetlerden yardım alıyordum. Şu an sigortalı çalıştığım için devletten yardım alamıyorum. Bazen ramazan ayında falan dernekler gıda, nakit yardımı veriyor.” (K3).

“Bir resmî kurumdan bir yardım aldığım yok. Öyle eşim bazen derneklere ulaşıyor. Gıda falan yardımı oluyor bazen.” (K5).

“Ben sigortalı çalıştığım için aldığım herhangi bir yardım yok, almak istesem de verilmiyor. Daha önce başvuruda bulundum öyle bir hakkım yok dediler.” (K11).

Sosyal yardımların çoğunluğunun mutlak yoksullara yönelik gerçekleştiriliyor olması, sosyal güvenceli çalışan yoksulların sosyal hizmetlere erişimlerinin kısıtlanmasına neden

olabilmektedir. Daha evvel de değinildiği üzere özellikle sosyal güvenceli işlerde çalışan yoksul katılımcılar kamusal sosyal yardımlara erişemediklerini sıklıkla dile getirmiştir. Emek-ücret dengesizliği, insana yakışır iş imkânlarının eksikliği, iktisadi dalgalanmalar, düşük sosyo-ekonomik düzeyde olan bireylerin alım güçlerinin gittikçe azalıyor olması vb. sorunlar günümüzün önemli sorunlarıdır. Bu sorunlarla da mücadele eden çalışan yoksul bireylerin sosyal güvence ayırımı olmaksızın sosyal yardımlara erişimi, bir hak talebi olarak katılımcılar tarafından dile getirilmektedir.

3.5. Din Etkenli Sosyal Destek

Katılımcılara araştırma kapsamında “Başka kişilerden zekât, fitre, giysi, gıda gibi yardım/lar alıyor musunuz?” sorusu yöneltilmiştir. Katılımcılar beyanlarında akrabalarından, sosyal çevrelerinden, derneklerden, sivil toplum kuruluşlarından zekât, fitre, giysi, gıda vb. sosyal destek aldıklarını ifade etmişlerdir. Katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

“Ben şimdi çalışıyorum kalkıp kimseden fitre, zekât istemem. Ama biri verse de alırım yani. Doğruya doğru. İhtiyacım varsa buna alırım. Gıda desen bazen çalıştığım yerde yemek gün sonunda kaldıysa patron sağ olsun biz çalışanlara diyor eve götürün. Ha bir de patron Ramazan’da çalışanlara gıda paketi veriyor... Başka da yok yani...” (K1).

“Çalıştığım için kimselerden zekât falan talep etmiyorum. Ama mesela çocukların giyimlerinde baldızın, abimin çocuklarının büyüdüğü için pek kullanılmamış kıyafetleri olunca değerlendiriyoruz tabi...” (K2).

Bazen eş, dost akrabalar sağ olsun zekâtlarını, fitrelerini veriyorlar... Ramazan’da da gıda kolisi getiren birkaç dernek var” (K3).

“Zekât falan aldığım yok. Bazen dernekler falan ramazanda gıda kolisi dağıtıyor. Varsa bu, başka da yok.” (K5).

“Akrabalar arada zekâtlarını verirler sağ olsunlar. Dernekler falan gıda yardımı verseler alıyoruz. Bazen de çocuklar için ailemizden elbise falan olur getirenler var.” (K6).

“Eskiden alıyorduk. Şu an zekâtı bıraktılar. Giysi bazen nadiren arkadaşlar verirler.” (K9).

“Zekât, fitre olmuyor. Yani benden daha fakir olanlar var. Arada gıda yardımı oluyor öyle muhtar vasıtasıyla.” (K12).

Araştırma, katılımcıların inanç sistemlerinin içinde yer alan zekât, fitre ve sosyal dayanışma ağları, vakıf/derneklerce sunulan gıda, nakit vb. sosyal transferlerden yararlandıkları bulgularıdır. Bu sosyal yardımlar kamu tarafından sunulan sosyal yardımların birer tamamlayıcısı olarak işlev görebilmektedir. Söz konusu sosyal transferler, çalışan yoksul olan bireylerin zorlu hayat şartlarında bir nebze de olsun nefes alanı oluşmasında etkilidir.

4. TARTIŞMA

Araştırmada katılımcıların sosyal destek sistemleri; sosyal destek gereksinimleri, bu gereksinimin kimler tarafından karşılandığı, ulaşabildikleri sosyal desteklerin neler olduğu, sosyal desteğe gereksinimin sıklığı, aile, köy ve inanç ritüellerinin sosyal destek işlevleri gibi hususlarda katılımcılardan elde edilen bulgularla ele alınmıştır. Çevredeki sosyal destek kaynaklarının etkin ve verimli kullanılması karşılaşılan sorunların çözümünde önemlidir. Çevredeki aile, akraba, komşu, arkadaş vb. kişilerden sosyal destek aldığını beyan eden katılımcılar bulunmaktadır. Benzer bir bulgu; Kahraman'ın (2011, s. 133) çalışmasında katılımcıların %62,1'i sosyal çevrelerinden destek almasıdır. Katılımcıları daha çok nakdi, gıda, manevi, çocuk bakımı vb. konularda çevrelerinden sosyal destek aldıklarını belirtmiştir. Katılımcıların sosyal destek aldıkları konuları destekler bir bulgu Taşkesen'in (2012, s. 69) araştırmasında ortaya konulmuştur. Çalışan yoksullar çevrelerinden daha çok nakit para, eğitim, giyecek, yiyecek konularında yardım almaktadır.

Katılımcıların beyanlarında araştırmaya konu olan Türkiye ve Bingöl İl'inde yoksulluk sorununa yönelik özellikle muhafazakâr ve beraberinde liberal yaklaşımların etkili olduğu ve söz konusu yaklaşımların argümanlarının mevcudiyeti görülmektedir. Liberal yaklaşımın yoksulluğu güvenlik sorunu olarak tanımlaması ve beraberinde yoksulları kamusal sosyal yardımları hak etmeyen bir kesim olarak betimlemesi (Kesgin, 2008, s. 32), muhafazakâr yaklaşımın ise yoksullukla mücadele stratejisi olarak aile, akrabalık bağları, komşuluk, dernekler, sivil toplum kuruluşları, hayırseverlik girişimleri, inanç ritüelleri vb. enformel sosyal güvenlik ve dayanışma unsurlarına merkezi roller yüklemesi katılımcı beyanlarında da temsil edilmektedir. Erder (2015, s. 47) geçmişten günümüze Türkiye'de sosyal dayanışma ağlarının "aile ve akrabalık" ilişkileriyle bağlantılı olduğunu ifade etmiştir. Aile, akrabalık ve hane halkı etrafında değişimler bulunmaktadır. Neoliberalizm ve beraberinde getirdiği yalnızlık, modern bireycilik gibi söylemler, aile ve dayanışma ağlarını etkilemektedir (Kandiyoti, 1984, s. 15).

Katılımcı beyanlarında da anlaşıldığı üzere refah modellerinin modern ve geleneksel motiflerini beraber kullanan Türkiye benzeri devletlerde, yoksulluğun görünümünü önlemede (Yaman ve

Kesgin, 2013) aile, akraba, komşuluk, sivil toplum kuruluşları birer araç olarak kullanılabilir. Türkiye ve araştırmaya konu olan Bingöl İl’inde liberal, neo-liberal ve muhafazakâr paradigmalardan etkilerinin görüldüğü gerek araştırma gözlemlerinde gerek ise katılımcı beyanlarında anlaşılmaktadır. Esping-Andersen (1996) Akdeniz refahında aile ve dayanışma ağlarının önemli bir yeri olduğunu ve sosyal devlet uygulamalarının yetersizliği ve eksikliği bağlamında önemli göstergeler içerdiğini belirtmiştir. Yoksullukla mücadele misyonunda kamu sorumluluğunu olabilecek en az düzeye indirgemeyi hedefleyip bu misyonu piyasa şartları, aile, akrabalık, komşuluk, sivil toplum kuruluşları, hayırseverlik girişimlerine havale eden klasik liberal, neo-liberal ve muhafazakâr yaklaşımların araçsal motifleri araştırmada gözlemlenmektedir. Geleneksel dayanışma ve enformel sosyal güvence araçlarından biri olan aile ve akrabalık bağlarının araştırmada da ulaşıldığı üzere erozyona uğramış olması gerçeği ve formel ve enformel sektörde karşılaşılan düşük ücretler göz önünde bulundurulduğunda, durum daha önemli bir hale dönüşmektedir (Adaman ve Keyder, 2005, s. 5).

Köyler 1980’lere kadar, yaşanan yoksulluk hissiyatını hafifletirken aynı zamanda da yoksul bireylerin şehirle köy arasındaki ilişkileri kullanarak geçim işlevi gören bir birim olarak karşımıza çıkmaktadır (Erder, 1998, ss. 24-26). Fakat artan kentleşme ve beraberinde kırsal nüfusun azalması akıllarda bu işlevin yitilmesi sorusunu da beraber getirmektedir. Katılımcıların büyük bir çoğunluğu; artan şehirleşme oranı ile köy nüfusunun azalması, kırsal nüfusun üretimdeki payının zaman içinde azalması, modernleşmenin bireyselliğe etkisi, sosyal dayanışma ağlarının zayıflaması, köydeki iş gücünün kentlerdeki iş gücü piyasasına dâhil olması, kentleşme kültürünün varlığı vb. sebeplerle köyün kentte bir destek aracı olma işlevini kaybetmeye başladığını belirtmiştir. Aile ve köy, bireylerin sosyal sermayelerini oluşturan birkaç etkenden biridir. Sosyal sermaye, yoksulluk ve sosyal dışlanma sorunlarına karşı bireylere kalkan görevi sağlamaktadır. Şenkal (2005) da sosyal sermayenin; sosyal güvenin sağlanmasında, toplumsal kesimler ve bireyler arasında sağlıklı ilişkilerin kurulmasında etkili olduğunu ve sosyal bütünleşmeyi güçlendirerek sosyal dışlanmayı azalttığını belirtmiştir. Günümüzde bireylerin sosyal bağları giderek azalmakta ve sosyal destek gereksinimleri artmaktadır. Granovetter (1973, s.1370) sosyal bağların azaldığı bu çağı “zayıf bağlar çağı” olarak adlandırmaktadır. Bu durum, çalışan yoksullar açısından sosyal dışlanma riskini artırmaktadır.

Sosyal hizmetlere erişim, sosyal dışlanmanın tesir ettiği sosyal göstergelerden biridir. Çalışan yoksul olan bireylerin sosyal hizmetlere ulaşımı sosyal dışlanmaya maruz kalmalarında

tamamıyla bir bariyer işlevi görmese bile bu bireylerin hayatlarını idame ettirmeleri hususunda önemli bir işlevi bulunmaktadır. Bireyler ihtiyaç duydukları sosyal desteğin bir kısmını kendilerine sağlanan sosyal hizmetlerden karşılamaktadırlar. Sosyal hizmetlere erişimin değerlendirilmesinde birçok kıstas bulunmaktadır. Bu kıstaslardan biri de sosyal yardımlar/transferlerdir.

Kamu ya da sivil toplum kuruluşlarınca sunulan sosyal yardımlardan yararlanan katılımcılar bulunmaktadır. Bu sosyal yardımlar; şartlı nakit yardımlarından çocuk yardımı, gıda yardımı, elektrik faturası indirimi, engelli yardımları vb. hizmetler olduğu anlaşılmaktadır. Katılımcılar arasında kamu tarafından sağlanan sosyal yardımlardan yararlananlar enformel sektörde güvencesiz olarak çalışanlardır. Türkiye’de sosyal yardımlar genellikle şartlı sosyal yardımlar havuzunda yer almaktadır. Sosyal güvenceli işlerde çalışıyor olmak sosyal yardım gereksinimi olan bireylerin sosyal hizmetlere erişiminde önemli bir engel oluşturabilmektedir. Sosyal yardımların çoğunluğunun mutlak yoksullara yönelik gerçekleştiriliyor olması, sosyal güvenceli çalışan yoksulların sosyal hizmetlere erişimlerinin kısıtlanmasına neden olabilmektedir. Benzer örneklere çalışan yoksulluğunu ele alan çalışmalarda rastlamak mümkündür. Taşkesen’in (2012) araştırmasına katılımcılardan %94’ü kamu tarafından sağlanan sosyal yardımlardan yararlanamaması ve Kahraman’ın (2011, s. 171) çalışmasında katılımcıların kamusal sosyal yardımlara başvurmakta fakat sigorta kayıtlarından dolayı yararlanamaması söz konusu çalışmalara örneklerdir.

Araştırmada katılımcıların inanç sistemlerinin içinde yer alan zekât, fitre ve sosyal dayanışma ağları, vakıf/derneklerce sunulan gıda, nakit vb. sosyal transferlerden yararlandıkları bulgulanmıştır. Araştırma bulgularına benzer bir şekilde Taşkesen’nin (2012, s. 70) araştırmasında da; katılımcıların %47,8’inin zekât, fitre gibi dinî yardımlaşma araçlarından yararlandıkları belirtilmiştir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Çalışma kapsamında bulgular üzerinden birtakım sonuçlara ulaşılmıştır. Bulgulardan elde edilmiş sonuçlardan araştırma kapsamında genel bir sonuca varmak mümkündür. Öncelikle bulgulardan elde edilen sonuçlara yer verilmiştir.

Katılımcılar çevrelerindeki sosyal destek kaynakları olarak aile, arkadaş, komşu vb. bağlarını kullanmaktadır. Sosyal hizmet meslek ve disiplini de bireyi çevresi içerisinde değerlendirmektedir. Güçlendirme yaklaşımı çevrenin fırsatlar ve kaynaklar içerdiğine vurgu yapmaktadır. Katılımcıların sosyal destek sistemlerini verimli bir şekilde kullanmasında sosyal

hizmet meslek ve disiplininde önemli yeri olan sistem ve ekolojik sistem yaklaşımlarına değinmek yararlı olacaktır. Katılımcıların iletişim halinde oldukları diğer sistemlerle (aile, komşu, arkadaş vb.) girdi-çıkı alış verişi yaparak kendi sistemlerin devamını sağlamak için hareket ettikleri değerlendirilebilir. Katılımcıların aile, komşu, arkadaş vb. informal sosyal destek kaynaklarından sağladıkları sosyal desteğin niteliği ve verimliliği; küreselleşme, bireyselleşme ve giderek artan iktisadi bunalımlardan ötürü azalmaktadır.

Yapılan yerel gözlemlerde sosyal dayanışma ağı olarak geçmişten günümüze kadar gelmiş olan komşuluk, mahalle kültürünün kentleşme süreci ile beraber işlevselliğini yitirmeye başladığı söylenebilir. İnsanlarda gittikçe artan bireyselleşme ve kendi hayat alanlarına çekilme arzusu, müstakil evlerden apartman hayatıyla beraber çoklu katlardan oluşan betonarme yapılara geçiş süreçleri, kentlileşme kültürü vb. unsurlar komşuluk ve mahalle kültürü gibi iki sosyal dayanışma ağında çeşitli hasarlara neden olabilmektedir.

Gelişmeler ve katılımcı beyanları kapsamında aile kurumunun işlevselliğinin ortadan kalktığını söylemek mümkün değildir. Fakat aile kurumunda bir takım hasarların ortaya çıktığı muhtemeldir. Bundandır ki birçok ülke, aileyi korumak ve güçlendirmek için aile adının yer aldığı bakanlıklar kurmakta ve politikalar üretmektedir. Çalışan yoksullar için aile kurumu hali hazırda informal sosyal güvence işlevini geçmişe nazaran yerine getirmekte zorlandığı tespit edilmektedir.

Son yıllarda iş gücü arz-talebinin çoğunluğu inşaat sektöründe oluşmuş olması ve araştırmanın gerçekleştiği Bingöl kentinde de inşaat sektörünün canlı bir iş gücü piyasası oluşturması, kırsal alanda kas gücüne sahip bireylerin sadece kendileri değil aynı zamanda da aile üyeleriyle şehirlere göç sürecini hızlandırmaktadır. Bu göç süreci sadece yaşanılan şehrin merkezine yönelik olmayıp bununla beraber başka şehirlerin (özellikle İstanbul, İzmir, Ankara vb. büyükşehirler) merkezlerine doğru ilerlemektedir. Kırsal nüfusun gittikçe azalarak kentsel nüfusun kontrolsüz bir şekilde artması beraberinde kentlileşme sürecinde yaşanılan uyum sorunlarına, bireyselleşmeye, aile ve sosyal dayanışma bağlarının zayıflamasına da neden olabilmektedir. Köyler, katılımcıların ifadelerinde de yer aldığı üzere özellikle yoksul bireylere yönelik kentlerde sosyal destek işlevlerini yitirmektedir. Kırsal alanda hayatını devam ettiren bireyler, hayvan bakımında artan maliyetlerle hayvan bakım ve ticaretinde yer almayı bırakmakta, kırsal alanda üretimi yapılan hayvansal gıda ürünlerini kent merkezlerinden temin etmeye başlamakta olduğu katılımcıların ifadelerinde ve yapılan gözlemlerde görülmektedir. Kent merkezinde yaşamlarını devam ettiren çalışan yoksullar için köyler sosyal destek işlevi sağlamakta yetersiz kalmaktadır.

Türkiye’de sosyal yardımlar genellikle şartlı sosyal yardımlar havuzunda yer almaktadır. Sosyal güvenceli işlerde çalışıyor olmak sosyal yardım gereksinimi olan bireylerin sosyal hizmetlere erişiminde önemli bir engel oluşturabilmektedir. Sosyal güvenceli, kayıtlı istihdam içinde yer alan çalışan yoksulların sosyal yardım gereksinimleri, daha çok sivil toplum kuruluşları, derneklerin inisiyatifine bırakılmış durumdadır. Günümüzde sosyal yardımların ulaştırıldığı kitlelerde değişimler olması gerektiği açıktır. Yoksulluğun tanımlanmasında ilk gelişmeler mutlak yoksulluk tanımlaması üzerine refere edilmiş olsa dahi hâlihazırda yoksulluk da kabuk değiştirip yeni şekiller alabilmektedir. Çalışan yoksulluğu bu yeni şekillenmelerin bir ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır. Sosyal yardımların çalışan yoksul bireyleri de kapsamı gerektiğine dair tartışmalar hâlen yapılmaktadır. Katılımcı beyanlarında da söz konusu kamusal sosyal transferlerin çalışan yoksul kitlelere erişiminin açılması gerektiği ortaya çıkmaktadır. Çalışan yoksullar, sosyal güvenceli ya da sosyal güvencesiz ayrımı olmaksızın kamu ve özel sektör tarafından sağlanan sosyal yardımlara ulaşması nitelik ve verimlilik açısından gerekliliktir.

Dini ritüeller kapsamında sağlanan zekât ve fitre, çalışan yoksulların sosyal destek sistemlerinin birer parçasıdır. Bu din etkenli ve sosyal dayanışma ağları, vakıf/derneklerce sağlanan sosyal yardımlar kamu tarafından sunulan sosyal yardımların birer tamamlayıcısı olarak işlev görebilmektedir. Söz konusu sosyal transferler, çalışan yoksul olan bireylerin zorlu hayat şartlarında bir nebze de olsun nefes alanı oluşmasında etkilidirler.

Çalışan yoksullar arkadaş, komşu, akraba, mahalle sakini vb. sosyal ağlardan sosyal destek almaktadır. Aile kurumu, köyler, kamu, sivil toplum kuruluşları ve dernekler tarafından sağlanan sosyal yardımlar, inanç ritüellerince sağlanan zekât, fitre vb. nakdi yardımlar çalışan yoksulların sosyal destek sisteminin bir tamamlayıcısı olarak işlev görmektedir. Çalışan yoksullar; söz konusu sosyal destek kaynaklarını küreselleşme ile beraber giderek artan bireyselleşme hareketleri, sosyal dayanışma ağlarında açılan gedikler, kırsal alandan kentsel alanlara göçün fazla olması, aile kurumunun informal sosyal güvence işlevinde gerçekleşen değişimler, sosyal yardımların kapsayıcılığının yetersiz olması vb. sebeplerden dolayı etkin kullanmayabilmektedir.

Çalışma kapsamında birtakım öneriler sunulabilir. Bu öneriler:

- Çalışan yoksul bireylerin sosyal destek sistemlerinde büyük önemi olan aile, akrabalık, komşuluk bağlarının artan bireysellik hareketlerine karşı korunması ve desteklenmesi,

- Aile kurumun güçlendirilmesine yönelik ulusal düzeyde aile içi iletişim, ebeveyn-çocuk iletişimi, anne-baba vb. eğitim çalışmalarının yürütülmesi ve aile kurumuna sağlanan nakdi desteklerin artırılması,
- Gittikçe azalan mahalle kültürlerinin tekrar oluşturulmasına yönelik planlama ve etkinliklerin yapılması,
- Köylerin yaşam alanı olarak kullanılmasını ve iç göçü önlemeyi sağlayacak teşviklerin (mazot, gübre, sosyal donatılar vb. destekler) ve nakdi desteklerin artırılması,
- Kamu tarafından sağlanan sosyal yardımların sosyal güvenlik ayırımı yapılmaksızın gelir ölçütlü hale dönüştürülmesi,
- Kamu tarafından ve sosyal dayanışma ağları olan dernek, sivil toplum kuruluşları ve vakıflarca sağlanan sosyal yardımların yoksulluk kavramı altında bütün yoksulları kapsayıcı nicelikte ve nitelikte olması.

KAYNAKÇA

- Abay Alyüz, S.B. (2019). Sosyal çalışmada sosyal ağların gücünü keşfetmek: sosyal sermaye ve sosyal destek, *Turkish Studies*, 14(3), 953-975. <http://dx.doi.org/10.29228/TurkishStudies.22811>
- Abay Alyüz, S. B. (2020). Sosyal desteğin birey yaşamında önemi ve sosyal hizmet, *TALİM*, 4(1), 115- 134. <https://doi.org/10.37344/talim.2020.4>
- Adaman, F., Keyder, Ç. (2005). *Türkiye'de Büyük Kentlerin Gecekondu ve Çöküntü Mahallerinde Yaşanan Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma*. TUBİTAK Projesi.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., Demirel, F. (2015). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: PEGEM.
- Cassel, J. (1976). *The Contribution of Social Enviroment to Host Resistance*. The Johns Hopkins University School of Hygiene and Public Health. 104(1). USA.
- Erlemeier, N. (1995). Soziale unterstützung bei der auseinandersetzung älterer menschen mit belastungen. In A. Kruse ve H. Schmitz-Scherzer (Hrsg.). *Psychologie der Lebensalter* (253- 161). Darmstadt.
- Esping-Andersen, G. (1996). After the golden age? Welfare state dilemmas in a global economy. İçinde: G. Esping-Andersen (Ed.). *Welfare State in Transition: National Adaptations in Global Economics* (First published, ss. 1-31). London: Sage Publications.
- Duyan, V. (2001) Sosyal Desteğin Tanımı, Kaynakları, İşlevsel Boyutları, Yararları. *Sağlık ve Toplum Dergisi*,18,11.

- Erder, S. (1998). Köysüz köylü göçü, *Görüş Dergisi*, 18-42.
- Erder, S. (2015). Kentlerdeki Enformel Örgütlenmeler, "Yeni" Eğilimler ve Kent Yoksulları ya da Eski Hamamdaki Yeni Taslar. S. Erder içinde, *İstanbul Bir Kervansaryı (Mı)* (s. 42-52). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Erdoğdu, S. ve Kutlu, D. (2014). Dünya'da ve Türkiye'de çalışan yoksulluğu: işgücü piyasası sosyal koruma politikaları bağlamında bir değerlendirme, *Çalışma ve Toplum*, 2 (41), 63-114.
- EuroFound. (2010). *Working Poor in Europe, Luxembourg: European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions*, Erişim adresi: <http://www.Eurofound.europa.eu/pubdocs/2010/25/en/1/EF1025EN.pdf>. (Erişim Tarihi: 20/11/2018)
- EuroFound. (2013). *Wages: A Working Conditions and industrial Relations Perspective*. Dublin.
- Eurostat. (2021). *EU Statistics On Income And Living Conditions (EU-SILC) Methodology - In-Work Poverty*.
- Gönç Şavran, T. (2012). Nicel ve Nitel Araştırmalarda Kullanılan Araştırma Teknikleri. İçinde T. Gönç Şavran (Ed.), *Sosyolojide Araştırma Yöntem ve Teknikleri* (s. 64-104). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Granovetter, S. (1973). The Strength of weak ties. *American Journal of Sociology*. 78(6), 1360-1380.
- Gündoğan, N. (2007). *Yoksulluğun Değişen Yüzü Çalışan Yoksullar*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları.
- Kaboğlu, İ. (1999). *Özgürlükler Hukuku İnsan Haklarının Hukuksal Yapısı*. İstanbul: Afa Yayınları.
- Kahraman, F. (2011). *Yoksulluğun Değişen Yüzü Çalışan Yoksullar: İstanbul Sancaktepe Kemal Türker Mahallesi Üzerine Bir Araştırma* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Kandiyoti, D. (1984). Aile Yapısında Değişme ve Süreklilik: Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım. (N. Erder) içinde, *Türkiye'de Ailenin Değişimi* (s. 15-34). Ankara: Türk Sosyal Bilimler Derneği.
- Kaufmann, F. (1988). *Netzwerkbeziehungen von Familien. Materialien zur Bevölkerungswissenschaft*. Sonderheft 17(1). Wiesbaden.
- Kesgin, B. (2008). *Yoksulluğa Yerel Müdahale "Sosyal Belediyecilik" Karşılaştırmasında Eminönü ve Beşiktaş Belediyeleri* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi SBE, İstanbul.
- Keyder, Ç. ve Buğra, A. (2003). *New Poverty and the Changing Welfare Regime in Turkey*. Ankara:UNDP.

-
- Şenkal, A. (2005). Sivil toplum ve sosyal sermaye: sosyal politikaya dayalı alternatif kalkınma modeli arayışları, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 55(1), 791-810.
- Taşkesen, M. Ö. (2012). *Türkiye'de Çalışan Yoksulluğu ve Yoksulluk Politikaları: Kapıcıların Çalışan Yoksulluğu Bağlamında Değerlendirilmesi (Isparta Örneği)* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Unger, D.G. ve Powell, D.R. (1980). Supporting families under stress: the role of social networks, *Family Relations*, 29(1), 566-574.
- Yaman, Ö. M. ve Kesgin, B. (2013). Sosyal Politikada Sosyal Güvensizliğe Karşı Sığınılacak Son Liman Aile mi? İçinde M. Şentürk, Ö. Yaman (Ed.), *Kentleşme ve Sosyal Politikalar* (s. 45-65). İstanbul: Esenler Belediyesi Şehir ve Düşünce Merkezi Şehir Yayınları.